

KS. EUGENIUSZ TOMASZEWSKI

GENEZA TYTUŁU KYRIOS W LISTACH ŚW. PAWŁA

I. W najstarszych źródłach chrześcijaństwa, jakie były w obiegu w dwadzieścia-trzydzieści lat po śmierci Jezusa, widoczna jest wiara gminy apostołskiej w Jezusa jako *Kyriosa* w sensie metafizycznym tak wyraźnie, że można uznać ten fakt za pewnik historyczny. Drugiego przykładu pojawienia się tego rodzaju wierzenia w środowisku monoteistycznym, czułym zarówno na autoteozę jak też apoteozę człowieka, nie zna historia świata. Stąd nasuwa się pytanie, jak wytłumaczyć wiarę pierwotnej gminy chrześcijańskiej w bóstwo Jezusa pod względem genetycznym. To znaczy, czy geneza tytułu *Kyrios* listów św. Pawła, który tę wiarę implikuje, sięga osoby Jezusa z Nazaretu, jak utrzymuje dotąd egzegeza tradycyjna¹, czy też sprowadza się zaledwie do idei i form znanych w ówczesnym judaizmie i hellenizmie, jak znowu twierdzi szkoła historyczno-religijna (Bousset, Bultmann, Hahn, Kramer)².

¹ Por. L. Cerfaux, *Kyrios*, art. w *Supplement au Dictionnaire de la Bible*, IV, Paris 1957, 200—208.

² Por. W. Bousset, *Kyrios Christos*, Göttingen⁴ 1935, 99; R. Bultmann, *Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen 1953, 52—53; 123—125; W. Kramer, *Christos — Kyrios — Gottessohn*, Zürich 1963, 79. 162; F. Hahn, *Christologische Hoheitstitel*, Göttingen 1963, 112—132; 189—193.

Analizą wysuniętego problemu zająłem się szerzej w pracy pt. *Geneza tytułu Kyrios w najstarszych listach św. Pawła*, którą przygotowałem do druku. W artykule niniejszym zamierzam określić istotne przesłanki zagadnienia, podać metodę jego rozwiązania oraz wyniki badań.

Wiara w bóstwo Jezusa z Nazaretu wykracza poza monoteizm Starego Testamentu. Przypisując bowiem Jezusowi prerogatywy właściwe samemu Bogu, pozostaje w rażącej kolizji w stosunku do całego psychicznego i ideowego nastawienia ludzi Biblii. Na tym więc tle powstaje konkretne pytanie, jak wyjaśnić genezę tej wiary u św. Pawła wychowanego w środowisku monoteistycznym i stojącego na gruncie monoteizmu, jeśli — jak wiadomo z historii Izraela — już wzmianka o ubóstwieniu człowieka uchodziła za bluźnierstwo.

Za punkt wyjścia dla wykonania tego zadania uważam ustalenie treści wierzeniowej tytułu *Kyrios*, zależnej od jego rozwoju w tradycji chrześcijańskiej, oraz odkrycie miejsca jego pochodzenia. Określenie treści tkwiących w tym tytule pozwoli poznać wierzenia Apostoła i wyrobić sąd, kim był zarówno dla niego, jak też dla gminy Ten, którego nazywano *Kyriosem*. Czy *Kyrios* jest więc tylko tytułem, określającym pozycję Jezusa w gminie (*Herrscherspraedikat*), czy też wyraża Jego bóstwo (*Gottespraedikat*), czy może jedno i drugie.

Ponieważ współczesna literatura poświęcona kwestii tytułu *Kyrios* w listach św. Pawła zajmuje się tym zagadnieniem na tle religijnego synkretyzmu hellenistycznego względnie judaistycznego, a co więcej oddziela genezę tego tytułu od pierwotnej gminy chrześcijańskiej, nasuwa się konieczność odpowiedzi na dalsze pytania. Trzeba więc wyjaśnić, jakie powiązania istnieją między wiarą gminy pierwotnej w Jezusa jako *Kyriosa* a wiarą gminy hellenistycznej, a po wtóre, jaką rolę w rozwoju idei Jezusa *Kyriosa* odegrał św. Paweł. Ujmując to inaczej, w jakim kierunku dokonywał się rozwój: czy ograniczał się do pogłębienia treści pojęcia *Kyrios*, czy też wprowadził doń nowe, obce elementy.

Kwestia rozwoju idei *Kyrios* nasuwa z kolei konieczność ustalenia ojczyzny i środowiska powstania tytułu, tym bardziej, że w tym przedmiocie zaznacza się różnica zdań między zwolennikami egzegezy tradycyjnej a kierunkiem historyczno-religijnym. Zdaniem zwolenników tego kierunku wiara św. Pawła nie pozostaje w żadnej relacji ani do historycznej osoby Jezusa, ani też do wierzeń gminy pierwotnej. Gmina ta wierzyć miała tylko w uwielbionego Syna Człowieczego, który według jej przekonań miał się wkrótce zjawić na obłokach niebieskich. *Kyrios* zaś jest typowo hellenistycznym tytułem, jaki nadano Jezusowi w tym środowisku jeszcze w okresie przedpawłowym³.

Jednakowoż dyskusja ze zwolennikami kierunku historyczno-religijnego, nawet w przypadku wykluczenia wpływu środowiska hellenistycznego na genezę tytułu *Kyrios*, nie rozwiązuje jeszcze problemu pochodzenia wiary św. Pawła w bóstwo Jezusa z Nazaretu. Nadal bowiem pozostaje otwarte zagadnienie, jak mogło dojść do tego, by gorliwy faryzeusz, jakim był św. Paweł, mógł podjąć się przekazywania treści sprzecznych z całym jego dotychczasowym nastawieniem religijnym i psychologicznym, zakładając nawet, że inicjatywa związania tytułu i godności *Kyrios* nie wyszła od niego, lecz od gminy macierzystej.

Wobec tego tak wyjątkowe i osobliwe zjawisko domaga się zarówno krytycznej oceny jak też wyjaśnienia. Współcześnie nie ulega bowiem wątpliwości, że pisarze Nowego Testamentu wyszli ze środowiska żydowskiego, w nim żyli, dla niego tworzyli i pracowali, a przede wszystkim, że to środowisko wywarło wpływ na ich poglądy religijne. Ostatnio coraz więcej historyków pierwotnego chrześcijaństwa dopatruje się ideowych związków autorów Nowego Testamentu nie tyle z wierzeniami narodów ościennych, ile raczej z religijnymi poglądami Izraela, a jego życie religijno-kultowe uważa za pierwszorzędne źródło kształtowania i rozwoju nowotestamentalnej

³ Por. W. Bousset, dz. cyt. 5—22.

teologii⁴. To historycznie uzasadnione spostrzeżenie odnosi się szczególnie do osoby św. Pawła i jego teologii, w której obok elementów ściśle chrześcijańskich da się odkryć wpływ idei starotestamentalnych i judaistycznych, a także wpływ wychowania rabinistycznego⁵. Z tych więc względów w oparciu o to, co wiemy z historii o monoteizmie biblijnym i pozabiblijnym, stanowiącym dominantę ówczesnej mentalności judaistycznej, zająć się trzeba pytaniem, czy w judaizmie istniała możliwość stworzenia koncepcji dopuszczającej uznanie Jezusa za równego Bogu, którą implikuje tytuł *Kyrios* listów św. Pawła. Analiza winna uwzględnić formy i rozwój monoteizmu biblijnego, pozabiblijnego i heterodoksyjnego, by móc określić ewentualny wpływ obrazu ksiąg biblijnych i pozabiblijnych na ukształtowanie obrazu Jezusa, jaki sugeruje św. Paweł w formule: Jezus jest *Kyriosem*.

Z biografii św. Pawła wiadomo, że Apostoł, zanim nawiązał kontakt z gminą macierzystą, zetknął się z chrześcijaństwem typu hellenistycznego; co więcej, przed wypadkami pod Damaszkiem znał według wszelkiego prawdopodobieństwa naukę o ukrzyżowanym Mesjaszu (Gal. 3, 1—14; I Kor. 1, 18—25). Nauka ta właśnie ze względu na odmienne ujęcie od rabinacko-faryzeistycznych tradycji nastawiła go wrogo do chrześcijaństwa. Na zmianę stosunku do chrześcijan wpłynęło wydarzenie pod Damaszkiem, o którym Apostoł trzykrotnie oznajmia w swoich listach (Gal. 1, 15 ns.; I Kor. 9, 1; 15, 8), mówiąc, że tam mu się ukazał zmartwychwstały i wywyższony Chrystus. Jeżeli osobiste spotkanie św. Pawła ze Zmartwychwstałym — jak je rozumie sam Apostoł — stało się początkiem jego nowego życia w chrześcijaństwie, wydaje się rzeczą nie tylko

⁴ Por. J. Bonsirven, *Théologie du Nouveau Testament*, Paris 1951, 221; E. D. Davies, *Paul and Rabbinic Judaism, Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, London 1948. Zdaniem J. Jeremiasa (Theol. Literaturzeitung 1949, 147) Davies przesadza w podkreślaniu elementów judaistycznych w nauce św. Pawła.

⁵ Por. H. J. Schoeps, *Paulus, Die Theologie des Apostels im Lichte der jüdischen Religionsgeschichte*, Tübingen 1959, 24 ns.

celową, ale wprost nieodzowną odpowiedzieć na pytanie: co stanowi podstawę wiary Apostoła narodów w Jezusa *Kyriosa*, czy wydarzenie chrystofanii pod Damazkiem, czy wielkocny kerygmat gminy, czy też życie Jezusa ziemskiego.

II. Wolor odpowiedzi na postawione pytania zależy od zastosowania adekwatnej metody badawczej. Korzystanie bowiem z dowolnych konstrukcji przekreśla obiektywizm naukowy. I tak na przykład poglądy uczonych zgrupowanych wokół szkoły historyczno-religijnej opierają się na nieuzasadnionym rozróżnieniu między gminą pierwotną a hellenistyczną. Zwolennicy tego kierunku uważają, że gmina hellenistyczna uwolniła chrześcijaństwo od Jezusa historycznego, którego życiu miała nadać sens mityczny, a po wtóre wspomniani uczeni twierdzą, że św. Paweł od tej właśnie gminy przejął pojęcia chrystologiczne, które później opracował teologicznie⁶. Tymczasem zdaniem miarodajnych krytyków pogląd o istnieniu doktrynalnej różnicy między pierwotnym (jerozolimskim) a hellenistycznym chrześcijaństwem jest historycznie niedowiedziony⁷. Wszystkie bowiem późniejsze grupy i kierunki chrześcijańskie mają swoje źródło w tradycji gminy pierwotnej; rozwój idei religijnej nie zrywał kontaktu z wiarą gminy macierzystej, która pełniła funkcje kontrolne w stosunku do świeżo nawróconych wiernych. Wspominają o tym Dzieje Apostolskie (8, 14) w związku z inspekcją Piotra i Jana w Samarii.

Ponadto należy zauważyć, że chrześcijaństwo hellenistyczne znamy tylko z listów św. Pawła i tylko w ich świetle możemy rozstrzygnąć, co jest hellenistyczne, a co nie. Ze względu na

⁶ Por. H. Conzelmann, *Grundriss der Theologie des Neuen Testaments*, München 1967, 48: *Es wirkt immer noch das Bild nach von Paulus als dem einsamen Genius, dem Mann, der das Christentum vom historischen Jesus löste und an einem mythischen Bild orientierte. Diese Ausrichtung am erhöhten Herrn fand Paulus aber schon in der hellenistischen Kirche vor, als er sich ihr anschloss.*

⁷ Por. O. Cullmann, *Die Christologie des Neuen Testaments*, Tübingen 1958, 332; H. J. S. Schoeps, dz. cyt. 56.

charakter źródeł przeciwstawianie chrześcijaństwa hellenistycznego chrześcijaństwu judaistycznemu (jak to np. czyni Hahn⁸), jest jako niekrytyczne, nie do przyjęcia.

Między chrześcijaństwem Jerozolimy i Antiochii, między gminą pierwotną (apostolską) a św. Pawłem, czyli między rokiem 38 (nawrócenie Pawła) a rokiem 49—50 (jeżeli uważa się pierwszy list do Tessaloniczan za najstarsze źródło), jest wiele spraw niewyjaśnionych. Pewni badacze wychodzą z założenia, że chrześcijaństwo przeszło w swym rozwoju zasadniczo różne fazy pod wpływem obcych środowisk. Inni temu przeczą, nie wykluczając działania wpływów zewnętrznych, ale odmawiając im decydującego znaczenia dla rozwoju chrześcijaństwa⁹.

Nie można więc ustalić linii ciągłej, przebiegającej od Jezusa do św. Pawła według schematu proponowanego przez szkołę historyczno-religijną ostatnich lat (Bultmann, Hahn, Kramer): Jezus — gmina pierwotna — gmina hellenistyczna typu judeo-chrześcijańskiego — gmina hellenistyczna typu pogańsko-hellenistycznego — Paweł w sensie łańcucha, którego poszczególne ogniwa są jedne dla drugich przyczyną. Tak jak nie można wykazać, by św. Paweł pozostawał w bezpośrednim stosunku do Jezusa historycznego, bo prawdopodobnie nigdy się z Nim nie spotkał, tak też nie można uważać różnych form chrześcijaństwa pierwotnego za samodzielne wielkości; co najwyżej natomiast można mówić o wzajemnym przenikaniu się w nim różnych tendencji i kierunków.

Z tych względów wnioski, jakie wysuwa szkoła historyczno-religijna, utrudniają zarówno poznanie oryginalnej myśli teologicznej, jak też stopnia zależności Apostoła od tradycji chrześcijańskiej, co znowu z kolei komplikuje, a nawet wręcz unie możliwia odkrycie źródeł jego wiary w Jezusa jako *Kyriosa*. Czy wobec tego, że źródła nakładają pewne granice, których nie można przekroczyć, nie należy raczej zrezygnować z zamiaru dokonania rekonstrukcji historycznej chrześcijaństwa

⁸ Por. F. Hahn, dz. cyt. 11.

⁹ Por. J. Blank, *Paulus und Jesus*, München 1968, 78.

pierwotnego, jako wstępnego i podstawowego zadania dla wyjaśnienia wiary św. Pawła w Jezusa jako *Kyriosa*, tym bardziej że hipotetyczny charakter rekonstrukcji nie pozwala na wyciągnięcie krytycznych wniosków.

Wydaje się, że dla rozwiązania postawionego problemu trzeba obrać inną metodę badawczą, a mianowicie: należy zapytać samego Pawła o drogę, która go zaprowadziła z judaizmu do chrześcijaństwa. Zasadniczym rysem proponowanej metody jest jej charakter egzystencjalny, wyrażający się w syntezie osobistych przeżyć z teologiczną nauką Apostoła. Osobiste doświadczenia i teologiczna nauka, to znaczy typowa dla Pawła interpretacja wydarzeń zbawczych są ze sobą tak dalece wewnętrznie zespolone, że życiowych sytuacji tego niezwykle utalentowanego człowieka nie można uważać za sprawy obojętne i bez wpływu dla ukształtowania jego myśli teologicznej. W jej świetle całokształt Pawłowego systemu teologicznego jest nie tyle fenomenem intelektualnym, ile raczej egzystencjalnym¹⁰. Odnosi się nawet wrażenie, że gdy Apostoł wprowadza tytuł *Kyrios*, opiera się przede wszystkim na własnych przeżyciach i doświadczeniach religijnych¹¹. Z pewnością trzy tytuły chrystologiczne: Chrystus (I Kor. 15, 3—11), *Kyrios* (I Kor. 9, 1), Syn Boży (Gal. 1, 15 ns.) mają związek z wydarzeniem chrystofanii udzielonej Apostołowi pod Damazkiem.

Wszystkie te tytuły były znane tradycji przedpawłowej, również o wydarzeniu pod Damazkiem św. Łukasz opowiada trzykrotnie w *Dziejach Apostolskich* (9, 1—9; 22, 3—21; 26,

¹⁰ Por. Ph. Seidensticker, *Paulus, der verfolgte Apostel Jesu Christi*, Stuttgart 1965, 8 ns.

¹¹ Na temat stosunku św. Pawła do tradycji pisze: R. Geiselmann, *Jesus der Christus*, Stuttgart 1951, 59—91; P. Neuenzeit, *Das Herrenmahl*, München 1960, 77—89; K. Wegenast, *Das Traditionsverständnis bei Paulus und in den Deuteropaulinen*, Neukirchen 1962. Geiselmann uważa św. Pawła za bezwzględnie zależnego od tradycji (por. dz. cyt. 38 ns., 160), a znowu Wegenast utrzymuje, że w swoim myśleniu Apostoł był tak niezależny, że tradycja stanowiła dla niego ilustrację jego własnej ewangelii (por. dz. cyt. 52). Oba ujęcia są skrajne i domagają się korektury (por. J. Blank, dz. cyt. 85 ns.).

9—18), jednak między Łukaszową a Pawłową relacją istnieją prócz podobieństw i różnice. Zasadzają się one na odmiennym spojrzeniu obu autorów na problemy historyczno-teologiczne powstającego Kościoła¹². Z tego to względu nie można stosować tych samych kryteriów przy ocenie wydarzeń pod Damaszkiem, opisanych w *Dziejach Apostolskich* i w listach św. Pawła¹³, jak również nie można poszczególnych szczegółów czy idei w nich zawartych sobie przeciwstawiać. Natomiast o bliższe wyjaśnienie znaczenia i sensu tego wydarzenia należy raczej zapytać samego Apostoła. Jedynie bowiem on jako świadek chrystofanii pod Damaszkiem może rozstrzygnąć, czy i w jakim stopniu na niej właśnie opierał swoją wiarę w Jezusa *Kyriosą*. Podobnie też tylko od św. Pawła można oczekiwać wyczerpujących wyjaśnień jego stosunku do ewangelii wielkanocnej. Jest bowiem rzeczą bezsporną, że na przykład rzeczowe podobieństwa między relacją o wydarzeniach wielkanocnych zawartą w pierwszym liście Apostoła do Koryntian (15, 3—7) a jego mową w Antiochii Pizydyjskiej, umieszczoną przez Łukasza w *Dziejach Apostolskich* (13, 17—41) nie świadczą bynajmniej o zależności św. Pawła od tradycji, jak tego dowodzą współczesne studia prowadzone nad tym problemem¹⁴.

Wreszcie ze względów metodycznych szczególnie uzasadnionym wydaje się być postulat wyświeślenia stosunku św. Pawła do Jezusa historycznego i tradycji synoptycznej, a więc, czy Apostoł znał tę tradycję, jak ją oceniał i czy uległ jej wpływom w kierunku uznania Jezusa za *Kyriosą*. I w tym przypadku tylko sam Apostoł może rozwikłać problem, znany współczesnej myśli teologicznej, a zasadzający się w określeniu stosunku Jezusa historycznego do Chrystusa wiary.

Tak więc tylko przyjęcie tej metody umożliwi krytyczne rozwiązanie problemu i przyczynia się do odkrycia genezy wiary św. Pawła w bóstwo Jezusa.

¹² Por. Ph. Vielhauer, *Ansätze zum Neuen Testament*, München 1965, 26.

¹³ Por. G. Lohfink, *Paulus vor Damascus*, Stuttgart 1965, 85.

¹⁴ Por. J. Blank, dz. cyt. 39.

III. Wnioski, jakie wypływają z badań nad wyłuszczonej problemem, przeprowadzonych metodą „egzystencjalną”, przeczą stanowisku szkoły historyczno-religijnej, odcinającej genezę tytułu *Kyrios* od życia pierwotnej gminy chrześcijańskiej wewnątrznie związanej z osobą Jezusa z Nazaretu. Idea *Kyrios Jesus* nie mająca nic wspólnego z ubóstwieniem człowieka, wchodzi bowiem do zasadniczej budowy chrystianizmu jako idea ściśle religijna wyrosła na podłożu monoteistycznym. Wyraża ona stanowisko suwerenne Chrystusa w stosunku do całego świata i to w sensie absolutnym, co dla św. Pawła uchodziło za pojęcie równoznaczne z pojęciem *Theos*. W świetle bowiem narracji pierwszego listu do Koryntian (8, 6), tak jak istniał tylko jeden Bóg chrześcijan, tak też mógł być dla nich tylko jeden Pan¹⁵.

Analiza idei Boga w literaturze biblijnej, pozabiblijnej i w listach św. Pawła pozwala na stwierdzenie istnienia między tymi pismami podobieństw i zbieżności. Ze względu na to, że wspomniana literatura powstała w tym samym środowisku, dlatego analogie niekoniecznie świadczą o wzajemnych wpływach, lecz tłumaczyć się mogą przez wspólne źródło. Charakterystycznym rysem idei Boga tych wszystkich pism jest jej monoteizm — propagowany wcześniej przez Stary Testament — a wykluczający zarówno politeizm jak też samą myśl o ubóstwieniu, stąd raczej Stary Testament (a nie tyle utwory pozabiblijne) jest głównym źródłem Pawłowej teodycei i jego religijnej wiary w Boga. Natomiast Stary Testament nie może być równocześnie źródłem dla idei Jezusa *Kyriosa*, gdyż idea ta wyraża bóstwo człowieka, co jest sprzeczne z całym nastawieniem psychologicznym i doktrynalnym tradycji judaistycznej. Istnieje natomiast możliwość przyjęcia uzasadnionej hipotezy, że Stary Testament jak też wspomniana literatura nasunęły św. Pawłowi koncepcję teologiczną, którą się posłużył, po dokonaniu pewnych mody-

¹⁵ Por. W. Kwiatkowski, *Apologetyka totalna* t. I, Warszawa 1961, 209.

fikacji, dla określenia stosunku *Pneuma* do *Kyrios*¹⁶. W tym przypadku bowiem zarówno przeniesienie tytułu *Kyrios* greckiej Septuaginty, odnoszącego się do Boga, na Jezusa, jak też bliższe pod względem teologicznym określenie stosunku zachodzącego między *Pneuma* a *Kyrios* stanowić może rezultat pewnych wpływów wywartych przez starotestamentalną teologię na kyriologię.

Podobnie też specyficzne różnice stwierdzone drogą badań krytyczno-porównawczych tytułu Mesjasz wykazują, że idea *Kyrios* listów Pawłowych, pozostająca w ścisłym związku ze zmartwychwstaniem Jezusa (Rzym. 10, 9; Fil. 2, 9—11) i implikująca Jego bóstwo, jest nie tylko niezależna od mesjanologii starotestamentalno-judaistycznej, lecz co więcej, ma charakter transcendentny, gdyż zawiera treści bez analogii historycznych.

Jak widać, nowsze badania nad wyjaśnieniem genezy tytułu *Kyrios* w listach św. Pawła w odniesieniu do osoby Jezusa, wyłączyły jako nieprawdopodobny jego związek z ideami starotestamentalno-judaistycznymi. Wykluczając formalne zapożyczenie tytułu, nie kwestionują one naśladowania przez Pawła biblijnego i pozabiblijnego sposobu myślenia i mówienia; owszem podkreślają, że judaistyczna przeszłość i rabinistyczne wykształcenie dostarczyły Apostołowi terminologii dla wyrażenia całkiem nowych i oryginalnych treści.

Pozytywnie natomiast wiarę św. Pawła w bóstwo Jezusa tłumaczy wydarzenie chrystofanii pod Damaszkiem. Jest ono zdaniem Apostoła bezpośrednim objawieniem Jezusa zmartwychwstałego, konkretnym wyrazem Jego mocy, która wzięła go całkowicie w posiadanie. Gdy więc św. Paweł opisuje swoje przeżycie (I Kor. 15, 8; 9, 1; Gal. 1, 15), czuje się powołany do apostołatu, do misji głoszenia ewangelii, do życia w społeczności. Dlatego tak źródeł religijnego życia Apostoła, jak też podstaw jego teologii, a więc także kyriologii, należy szukać w tym wydarzeniu. To, że w każdej relacji osobę Zmar-

¹⁶ Por. J. Hermann, *Kyrios und Pneuma*, München 1961, 120. 131.

twychwstałego św. Paweł określa innym tytułem, nie przeczy tej tezie. Zarówno bowiem dla tytułu Chrystus (I Kor. 15, 3—8), jak dla tytułu Syn Boży (Gal. 1, 16) czy tytułu *Kyrios* (I Kor. 9, 1) wspólną podstawą ideową jest zmartwychwstanie Jezusa. Także w innych miejscach listów Pawłowych — poza relacją o Damaszku — tytuł *Kyrios* wiąże się z wypowiedziami o zmartwychwstaniu (I Kor. 6, 14; II Kor. 4, 14; Rz. 4, 24)¹⁷.

Z tego wynika, że wiara św. Pawła w Jezusa jako *Kyriosa* ma tę samą podstawę rzeczową jak wiara dwunastu, czyli zmartwychwstanie; jej zaś podstawą poznawczą jest dla św. Pawła przeżycie chrystofanii pod Damaszkiem, dla dwunastu doznanie chrystofanii wielkanocnych. Stąd więc genezę tytułu *Kyrios* tak dla św. Pawła jak też dla pierwotnej gminy stanowią chrystofanie wielkanocne, wskazujące na zmartwychwstałego Jezusa jako na osobę czynną w swojej gminie.

Św. Paweł nie ma żadnych wątpliwości co do istnienia związku między świadectwem gminy pierwotnej o zmartwychwstaniu a jego własnymi przeżyciami. I dlatego, jakkolwiek motywem jego wiary w Jezusa jako *Kyriosa* jest wydarzenie chrystofanii pod Damaszkiem, to bynajmniej nie wyklucza ono tradycji o zmartwychwstaniu. Apostoł zdawał sobie sprawę z tego, że również gmina dzięki chrystofaniom wielkanocnym, udzielonym urzędowym świadkom, uwierzyła, że Chrystus przed obecnością w kerygmacie Kościoła głoszącego Jego zmartwychwstanie¹⁸ jako ukrzyżowany Jezus z Nazaretu zmartwychwstał „sam w sobie” Ten zwrot wskazuje na punkt wyjścia dla wiary w zmartwychwstanie; jest nim nie kerygmat o zmartwychwstaniu, lecz spotkanie ze Zmartwychwstałym.

Tak więc chrystofania pod Damaszkiem, jak również chrystofanie wielkanocne doprowadziły św. Pawła do wiary

¹⁷ Por. W. Kramer, dz. cyt. 34.

¹⁸ Por. R. Bultmann, *Das Verhältnis der urchristlichen Christusbotschaft zum historischen Jesus*, Heidelberg 1962, 27.

w zmartwychwstanie Jezusa, i tak jak one są przyczyną poznawczą zmartwychwstania, tak znowu samo zmartwychwstanie jest przyczyną rzeczową wiary św. Pawła w Jezusa *Kyriosa*.

W perspektywie badań nad stosunkiem św. Pawła do Jezusa historycznego i tradycji o Nim, powiedzieć należy, że personalne ujęcie przez Apostoła egzystencji Jezusa zakłada również poszukiwanie motywów jego wiary w godność Jezusa jako *Kyriosa* w życiu Jezusa historycznego. Nowsze bowiem badania, jakie wywołała dyskusja z poglądami Bultmanna i jego szkoły, wykazały, że twierdzenie jakoby św. Paweł był twórcą chrześcijańskiej teologii¹⁹, a przejście od Jezusa historycznego do Chrystusa wiary stanowiło konsekwencję procesu historyczno-religijnego²⁰, uznać wypada już za przestarzałe. Nie wszystkie bowiem słowa i wypowiedzi Jezusa są ujęte przez synoptyków chrystologicznie, czyli że niektóre z nich uprzedziły wyznanie wiary gminy w Jezusa jako *Kyriosa* czy Mesjasza²¹. Z tego zaś względu, że w najstarszych warstwach tradycji (Q i M) napotyka się na słowa Jezusa, które odnoszą się do sytuacji przedwielkanocnej, wielu współczesnych egzegetów wyprowadza chrystologię a tym samym chrześcijaństwo nie z powielkanocnej wiary gminy w Jezusa, lecz wiąże ją z osobą Jezusa z Nazaretu²². Mówiąc inaczej, w deklaracyjnej świadomości Jezusa

¹⁹ Por. R. Bultmann, *Glauben und Verstehen* I, 29.

²⁰ Por. tamże, 252.

²¹ Por. J. Jeremias, *Der gegenwärtige Stand der Debatte um das Problem des historischen Jesus*, art. w dziele zbiorowym pt. *Der historische Jesus und der kerygmatische Christus*, Berlin 1960, 29.

²² Por. E. Käsemann (*Das Problem des historischen Jesus*, art. w *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 51 (1954) 152, który przestrzega przed zapoznaniem tradycji synoptycznej. Według E. Fuchsa (*Zur Frage nach dem historischen Jesus*, Tübingen 1960) należy zarówno uwzględnić tradycję o historycznym Jezusie, jak też kerygmat. G. Bornkamm (*Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1960, 21 ns.) twierdzi, że świeżość i autentyczność tradycji synoptycznej wskazuje na to, że odtwarza ona wiernie życie Jezusa. Podobnie H. Conzelmann w artykule *Jesus Christus (Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, wyd. 3, t. III, 623) przytacza szereg scen z ewangelii synoptycznych, których auten-

z Nazaretu należy szukać genezy wiary w Jezusa jako *Kyrios*. Jezus bowiem historyczny wysuwa to samo roszczenie, przed jakim nas stawia kerygmat wielkanocny. Jego *exousia*, o której mówi najstarsza tradycja synoptyczna, jest odpowiednikiem wielkanocnego wyznania wiary, że Jezus jest *Kyriosem* (1 Kor. 12, 3; Rzym. 10, 9; Fil. 2, 11). Wprawdzie formuła nie wspomina o żadnych wydarzeniach z ziemskiego życia Jezusa, ale łącząc się z Jego imieniem, tym samym suponuje narodzenie, życie i śmierć Jezusa. Stąd więc kerygmat świadczy także o Jezusie w egzystencji ziemskiej.

Cechą charakterystyczną chrystologii Pawłowej jest jedność ziemskiej egzystencji z uwielbioną w osobie Jezusa z Nazaretu. Nic więc dziwnego, że dla św. Pawła Jezus ziemski jest tożsamy z Jezusem uwielbionym. Z tych względów Apostoł nie traktuje osobno Jezusa historycznego, a oddzielnie uwielbionego, ani też nie absolutyzuje żadnej z tych wielkości. Wprawdzie zasadnicze znaczenie przypisuje zmartwychwstaniu Jezusa, ale nie w tym sensie, by dopiero ono rzuciło światło na niezrozumiałe dotąd Jego ziemskie życie, lecz w tym znaczeniu, że tak Jezus ziemski, jak też Jezus zmartwychwstały jest osobą, która występuje z poczuciem niespotykanego dotąd autorytetu i władzy suwerennej i odkrywa siebie w stopniu nieporównywalnym z kimkolwiek innym.

W badaniu problemu Jezusa historycznego św. Paweł postępuje wręcz odwrotnie, niż czynią to współcześni zajmujący się zagadnieniem Jezusa historycznego. Punktem wyjścia poszukiwań tych badaczy jest kerygmat o Chrystusie; pytają bowiem, jak doszło do tego, że głoszący Jezus historyczny stał się w kerygmacie Chrystusem głoszonym. Chcą odkryć genezę kerygmatu przy pomocy badań nad rozwojem tradycji chrześcijańskiej.

tyczność trudno kwestionować. Także G. Ebeling (*Jesus und der Glaube*, art. w *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 55 (1958) 68 przestrzega, by z poglądów krytyków XVIII i XIX wieku o niemożliwości rekonstrukcji życia Jezusa przy pomocy tradycji synoptycznej nie prowadzić wniosku, jakoby Jezus historyczny, kryjący się w Nowym Testamencie, był niepoznawalny. Por. także J. Jeremias, art. cyt. 24 ns.

U św. Pawła natomiast, jak też w Nowym Testamencie punktem wyjścia nie jest ani Jezus ziemski, ani kerygmat o Chrystusie, lecz osoba Jezusa Chrystusa. Z perspektywy Zmartwychwstałego, który dzięki chrystofaniom dał się poznać jako wszechwładny *Kyrios*, uwielbiony Syn Boży i Mesjasz, usiłuje się spojrzeć na Jego ziemską egzystencję. Dla Pawła jedność osoby Chrystusa zasada się na tożsamości Jego ziemskiego bytu z uwielbionym. W oparciu też o tę podstawę ocenia św. Paweł w swojej chrystologii ziemską egzystencję Jezusa, podczas gdy w dzisiejszej perspektywie badań łączy się często te dwie wielkości, Jezusa ziemskiego z uwielbionym. Prowadzi to do nieporozumień i trudności, określanych jako „załamanie” (*Bruch*), lub jako „związek” i „jego brak” (*Kontinuität in der Diskontinuität der Zeiten*) między przedwielkanocnym głosem gminy o Chrystusie²³. Błąd takiego rozumowania polega na przyjęciu ciągłości w czasie, tam, gdzie faktycznie o żadnej ciągłości czasowo-historycznej nie może być mowy, gdyż tę „ciągłość” (związek) poręcza osoba Jezusa. Inaczej to ujmując, próbuje się drogą sądu syntetycznego połączyć to, co już uprzednio stanowi jedność. Takie trudności tkwiące we współczesnym ujęciu problemu „Jezus historyczny” będą tak długo istniały, dopóki nie dostrzeże się tego stanu rzeczy. Punktem wyjścia winna więc być osoba Jezusa. Problem — Jezus historyczny — należy ująć w relacji do Jezusa uwielbionego i kerygmatu i przyjmując istniejącą syntezę jako rzeczywistą jedność Zmartwychwstałego z Ukrzyżowanym, o czym świadczy kerygmat.

Dopiero w oparciu o te założenia można badać, w jakim znaczeniu Jezus ziemski i tradycja o Nim determinują poglądy i wiarę w Jezusa jako *Kyriosa*: Jezus jest dla św. Pawła prawdziwym człowiekiem, jak każdy inny człowiek zrodzony z niewiasty; niemniej jednak człowieczeństwo Jezusa ujmuje św. Paweł nie czysto historycznie czy metafizycznie, lecz pod kątem soteriologicznym (Gal. 3, 4). Ludzkiej egzystencji Jezusa

²³ Por. E. Käsemann, *Sackgassen im Streit um den historischen Jesus*, art. w *Exegetische Versuche und Besinnungen* II, 43.

nie rozpatruje samej w sobie, lecz w powiązaniu z konkretną pozycją w dziejach zbawienia (Rzym. 9, 5).

Jak wykazano wyżej, tradycja synoptyczna ukazuje Jezusa jako tego, który ma świadomość, że posiada władzę suwerenną zarówno w nauczaniu jak działaniu. Widocznie znana była św. Pawłowi treść świadomości Jezusa, czego dowodzi klasyczne zdanie drugiego listu do Koryntian (4, 5), w którym Apostoł proklamuje roszczenia Jezusa i uważa je za przedmiot nauczania.

Refleksje św. Pawła nad osobą Jezusa rzucają nie tylko światło na świadomość Jezusa, ale przede wszystkim nie pozwalają na rozróżnienie między Jezusem ziemskim a Chrystusem kerygmatu. Już w życiu ziemskim Jezusa trzeba bowiem szukać podstaw dla powielkanocnej chrystologii, przyznającej Jezusowi tytuły o treści transcendentnej. Nie przemawia przeciwko tej hipotezie fakt, że Jezus ziemski nie nazwał siebie wprost ani Panem, ani nie posłużył się innym tytułem mesjańskim — abstrahując ewentualnie od tytułu Syn Człowieczy — z tego względu, że okazana w Jego życiu *exousia* jako wyraz Jego świadomości, została potwierdzona w zmartwychwstaniu. Wydarzenia wielkanocne ugruntowały wiarę w Jezusa jako *Kyriosa*. Istnieje więc związek między wysuniętym przez Jezusa roszczeniem, który ukazuje Jego autorytet transcendentny, a potwierdzeniem tego autorytetu przez Boga w wydarzeniach wielkanocnych.

Wobec tego genezy wiary Pawłowej, jaką wyrażają i określają tytuły chrystologiczne, a wśród nich również tytuł *Kyrios*, należy szukać w rzeczywistości osoby Jezusa Chrystusa. Jest ona zarówno podstawą realną wiary chrześcijańskiej, jak jedynie słuszną eksplikacją, jak też tej wiary podstawą poznawczą.

Św. Paweł dzięki wydarzeniu chrystofanii pod Damazkiem uświadomił sobie, że uwielbiony Jezus jest *Kyriosem*. Wiara Apostoła łączy się więc faktycznie z wizją spod Damazku i zamyka się stwierdzeniem, że Jezus jest *Kyriosem* (I Kor. 9, 1). Mesjaszem (I Kor. 15, 8) i uwielbionym Synem Bożym (Gal.

1, 15 ns.). Gdy św. Paweł stwierdza, że głosi ewangelię, którą otrzymał z objawienia Jezusa Chrystusa (Gal. 1, 11 ns.), przesądza kwestię źródła, z którego czerpał wiadomości. Tym bezpośrednim źródłem dla niego była osoba Jezusa Chrystusa, spotkanie się z Jezusem Chrystusem, który odsłonił mu swoje tajemnice. Natomiast źródłem pośrednim jego ewangelii o Jezusie (jako *Kyriosie*) była tradycja, pochodząca od bezpośrednich świadków (Gal. 1, 18) życia Jezusa ziemskiego. Ujmując inaczej, przyczyną realną wiary Pawłowej w Jezusa jako *Kyriosa*, jest rzeczywistość osoby Jezusa, zarówno w egzystencji ziemskiej, jak uwielbionej. Niezależnie od tytułu *Kyrios* rzeczywistość, którą on wyraża, istniała w osobie Jezusa z Nazaretu. Tradycja sięgająca osoby Jezusa ziemskiego, którą niewątpliwie Apostoł znał — jak staraliśmy się wykazać — przekonała go, że godność, jaką Uwielbiony w pełni ujawnił w chwili swego zmartwychwstania, posiadał On już realnie, choć na sposób ukryty, w swojej egzystencji ziemskiej.

Należy tu dodać, że motywy wiary w Jezusa *Kyriosa* u św. Pawła i w gminie pierwotnej są w zasadzie te same. Koncentrują się one w osobie Jezusa Chrystusa. Transcendentna świadomość posiadania władzy suwerena, uzewnętrzniona w ziemskim życiu Jezusa; nauka o królestwie Bożym jako rzeczywistości transcendentnej, z którą On się identyfikuje, Jego cudowna działalność przejawiająca *exousia* samego Boga, a wreszcie zmartwychwstanie odsłaniające prerogatywy Jezusa jako Pana równego Bogu, stanowią realne podstawy dla tytułu *Kyrios*.

Jak widać, osoba Jezusa Chrystusa stanowi faktyczną i realną podstawę tytułu *Kyrios* i wiary, którą on wyraża. Wydarzenie wielkanocne natomiast zwraca uwagę na osobę Jezusa jako ostateczną zasadę Jego tytułów i prerogatyw. Nic więc dziwnego, że tytuł *Kyrios* w listach Pawłowych wiąże się przede wszystkim ze zmartwychwstaniem Jezusa (I Kor. 12, 3; Rzym. 10, 9; Fil. 2, 11). Apostoł zetknął się osobiście w wydarzeniu chrystofanii pod Damaszkiem ze Zmartwychwstałym, a dopiero w stadium następnym przejął i wykorzystał wątki tra-

dycji, przekazanej przez świadków naocznych życia Jezusa i pielęgnowanej przez pierwszych wyznawców.

To, że podstawą kyriologii św. Pawła jest jego własne przeżycie chrystofanii pod Damaszkiem, a tym samym bezpośredni kontakt Apostoła z Uwielbionym, nie pozwala bynajmniej na ujęcie stosunku św. Pawła do tradycji w sensie antytezy, ani też na twierdzenie o całkowitej niezależności od niej Apostoła. Z chwilą gdy Zmartwychwstały odsłonił się przed nim jako *Kyrios*, Apostoł tak dalece przyłgął do Niego, że nie zabiegał wcale o upewnienie swojej wiary przy pomocy danych pochodzących z tradycji. Jeżeli jednak — na co wskazują źródła — nie tylko korzysta z materiału tradycji, ale także ustosunkowuje się do niego pozytywnie, troszcząc się o wierne zachowanie przez chrześcijan otrzymanej ewangelii, to tylko z poczucia głębokiej odpowiedzialności za losy Kościoła powszechnego (nigdy nie myślał o założeniu osobnego Kościoła), jak też dla wykazania, że nie ma rozdzwiewu między jego nauką a nauką innych apostołów. Jakkolwiek bowiem kyriologia Pawłowa zasadza się przede wszystkim na osobistym przeżyciu chrystofanii, to w zasadzie nie ma ona innej podstawy jak kyriologia gminy pierwotnej, dla której punktem wyjścia jest również osoba zmartwychwstałego Pana, identyczna z Jezusem ziemskim.

Wobec tego wniosek, że realną przyczyną wiary św. Pawła w Jezusa jako *Kyriosa* jest rzeczywistość osoby Jezusa Chrystusa, zarówno w egzystencji ziemskiej jak też uwielbionej, wydaje się być krytycznie uzasadniony.

The Origin of the Title *Kyrios* in St. Paul's Letters.

Summary

The full analysis of the problem has been dealt with in a monograph which is being prepared for print. The present article only contains the essential premises of the problem, the method applied for its solution and the final results of the research.

I. As starting point for the explanation of the origin of St. Paul's belief in the divinity of Jesus I consider the ascertainment of the doctri-

nal content of the title *Kyrios*, which depends on its development in the Christian tradition, and the discovery of the place of its origin. Next, one must deal with the question of whether there existed in Judaism the possibility of a conception admitting the acknowledgment of Jesus as God's equal, which is implied by the title *Kyrios* in St. Paul's letters. Finally, considering that St. Paul's personal meeting the Risen from the Death — as conceived by the Apostle himself — became the beginning of his new life in Christianity, it seems necessary to answer the following question. What is the foundation of the Apostle's of Nations faith in *Kyrios* Jesus, the event near Damascus, the Easter Evangel of the community or the earthly Jesus's life?

II. To answer the above question, I have chosen the existentialist method of research, which, in this case, consists in a synthesis of the Apostle's personal experience with his theological teaching.

III. The conclusion reached by means of this method deny the position represented by the historical-religious school, which abstracts the origin of the title *Kyrios* from the life of the original Christian community connected with the person of Jesus of Nazarene. For, the idea of *Kyrios* Jesus having nothing in common with the deification of man enters into the essential structure of Christianity as a strictly religious idea grown up on a monotheist basis. It expresses Jesus's sovereign position in the whole world in an absolute sense, which for St. Paul meant a conception equivalent to that of *Theos*.

For St. Paul three factors constitute the foundation of the title *Kyrios*: the personal experience near Damascus, the Easter Evangel of the community and the tradition reaching back to the person of Jesus of Nazarene.

Putting it differently, the true origin of St. Paul's faith in Jesus as *Kyrios* is the reality of the person of Jesus of Nazarene in earthly existence as well as in the adorable one.

E. Tomaszewski